

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
INTERDISZCIPLINÁRIS DOKTORI ISKOLA
„A kormányzás társadalmi, térbeli és történeti dimenziói”
Politikatudományi Doktori Program

**NŐK POLITIKAI ÉS TÁRSADALMI KÉPVISELETE
RUANDÁBAN AZ 1994 ÉS 2017 KÖZÖTTI IDŐSZAKBAN**

Bagi Judit

PhD disszertáció tézisei

Témavezetők:

Dr. habil. Tarrósy István,
egyetemi docens

Prof. Dr. habil. Pető Andrea,
egyetemi tanár

Pécs, 2018

Absztrakt

A disszertáció az autoriter politikai berendezkedésű államban megjelenő gender témájú közpolitikai intézkedéseket és azok társadalom-formáló hatásait vizsgálja a kelet-közép-afrikai Ruanda példáján keresztül. A társadalmi nemek közötti egyenlőség megteremtésére irányuló közpolitikák Ruanda esetében kimagasló eredményt produkálnak a nők országgyűlési reprezentációja tekintetében, és számos egyéb, például a nők gazdasági szerepvállalása, iskolai végzettsége és az általános egészségi állapot területén is kvantitatív adatokkal igazolható pozitív eredményt mutatnak. Ezen intézkedések valós társadalomformáló, -alakító szerepe azonban – annak ellenére, hogy a témával foglalkozó szakirodalom jelentős része erre koncentrálnak – nem minden esetben mérhető és mutatható ki számokkal. A 2015-ben és 2016-ban parlamenti képviselőkkel, kormányzati- és civil szervezetekkel készült félig strukturált interjúk, és a rendelkezésre álló kormányzati, illetve nemzetközi dokumentumok segítségével az értekezés arra keresi a választ, hogy az 1994-es népiirtást követő poszt-konfliktusos társadalomban a politikai reformok és a felülről irányított törvényi szabályozások hogyan fogalmazták újra a ruandai női és férfi szerepeket. A disszertációban következetesen hangsúly helyeződik a látszatdemokratikus berendezkedésű országban végzett kutatási nehézségekre.

1. Bevezetés és a témaválasztás indoklása

2003 őszén a szubszaharai Afrika területén jelentős változás következett be a nők politikai reprezentációját illetően. Az országgyűlési női politikusok százalékos arányát tömörítő világlista élére egy kelet-afrikai ország, Ruanda került. Ezzel maga mögé utasította a korábban évtizedeken keresztül vezető, legendás demokráciájáról jól ismert észak-európai államok egyikét, Svédországot is. A 2003 augusztusában lezajló választásoknak köszönhetően Ruanda parlamenti politikusainak aránya 48,8 százalékon, míg Svédországé 45,3 százalékon állt. Az 1994-es népiptásról elhíresült kelet-afrikai ország több mint tíz éve töretlenül vezeti az Interparlamentáris Unió listáját. A 2018-as arány 61,8 százalékos (IPU, 2018), Ruanda parlamentje a 2013. szeptemberi választások óta világelsőként nőtöbbséggel bír. Még meglepőbbnek tűnhet, hogy az első tíz helyezett között több fejlődő világbeli, köztük, három afrikai ország található.¹

Az imént ismertetettek kapcsán számos kérdés vehető fel: Hogyan kerülhet a lista élére egy afrikai ország? Milyen politikai és társadalmi folyamatoknak köszönhetően alakult ki ez az eredmény, illetve beszélhetünk-e valós eredményről? Afrikában ezek szerint jobb a nők helyzete, mint Észak-Európában? Csak jól mutató számokról vagy valós női képviseletről van szó? A politikán túli vezetői pozíciókban, a civil szférában, valamint a társadalom szintjén hogyan alakul a ruandai nők helyzete?

Magyar szakirodalom eddig nem foglalkozott célirányosan a szubszaharai Afrika területén alakuló társadalmi nemek közötti egyenlőség női politikai megjelenési formáival. A magyar nyelven megjelent, nők politikai és civil képviseletét taglaló elemzések egy-egy tágabb nemzetközi kitekintés során megemlítik ugyan a politikai reprezentációra vonatkozó kiugróan magas szubszaharai arányszámokat, ám azon túl, hogy megállapítják, az afrikai országokra nem vonatkoztathatók az európai törvényszerűségek (azaz például attól, hogy a ruandai parlamentben arányában ötször annyi nő ül, mint a magyar országgyűlésben, az nem azt jelenti, hogy a ruandai nők társadalmi, politikai és gazdasági helyzete előnyösebb lenne a hazánkban élő nőkénel), nem tárgyalják bővebben a kérdést. Ilonszki Gabriella a következőképpen fogalmaz: „[...] a nálunk jobb eredménnyel rendelkező országok között találhatóak olyan válságövezetekhez tartozók is, ahol nemzetközi nyomásra, mintegy konszolidációs támogatási feltételként valósult meg a politikai intézményekben a nők és férfiak kiegyenlítettbb jelenléte.

---

¹ Inter-Parliamentary Union. World Classification (2016). <http://www.ipu.org/WMN-e/classif.htm>

Ez a formai feltétel sok más tartalmi körülménnyel együtt alkothat teljes képet a nők és férfiak közötti esélyegyenlőségről” (Ilonszki, 2014: 43). A nemzetközi társadalmi nemek kérdéskörével foglalkozó diskurzusoknak viszont egyre inkább jelentős részét képezik a fejlődő államokban formálódó női emancipációs folyamatok. Ahogy a nemi kvóta rendszerével foglalkozó neves svéd kutató Drude Dahlerup is megjegyzi 2006-ban megjelent *Women, Quotas and Politics*² című kötetében, a nemzetközi szervezetek egyre aktívabb szerepet vállalnak a nemzetépítés, a béketeremtés és békeépítés folyamatában. E tevékenységeknek pedig egyre nagyobb arányban válik részévé a nemi kvóta bevezetése, különösképpen a poszt-konfliktusos társadalmak esetében. A világ társadalmában a nők és férfiak közötti egyenlőség megteremtéséhez, kiváltképp a nők döntéshozatali pozícióba való integrálódásához a fejlődő államok legtöbb esetben az ENSZ által meghatározott, társadalmi nemek közötti egyenlőségre vonatkozó normákhoz alkalmazkodnak (Dahlerup, 2006: 4-9). Fontos viszont kiemelni, ellentétben a Dahlerup által írottakkal, hogy a NGO-k nem mindig vállalnak aktívabb szerepet, tevékenységük számos esetben problematikus és nem mindig sikeres. Ugyan a sikeresség, az NGO-kba tömörülés oka és mértéke nehezen mérhető ebből a szempontból, mankóként az adott programokról szóló jelentések szolgálnak. Ruanda és az ENSZ esetében is látni fogjuk majd ezt a kettősséget. A nemzetközi szervezetek ugyanis nagyobb részt a numerikus eredményekre és statisztikákra fókuszálnak a különféle genderkérdések esetében, a projektek gyakorlati megvalósulását pedig nem ellenőrzik megfelelően. Az 1990-es évektől számos szubszaharai afrikai országban olyan folyamatnak lehetünk tanúi, amelynek következtében változnak a társadalmi nemi aspektusok, amelynek szerves részét képezik a gender-közpolitikák megjelenései. Kétoldalú folyamatról van szó, hiszen egyrésztől nemzetállamokon belüli, másrésztől pedig szupranacionális szervezetek és donorok által meghatározott szabályozásokhoz, illetve irányvonalakhoz történő adaptációról beszélhetünk, mely határozott összefüggésben áll az államok demokratikus politikai berendezkedésre³ való átalakulási törekvéseivel. Fokozottan valósul meg a nők civil és politikai reprezentációja, a szubszaharai Afrika területén növekszik egyik legintenzívebben és leggyorsabban a női országgyűlési politikusok aránya. Az afrikai fejlődés lényeges különbséget mutat az európaival vagy egyesült államokbelivel szemben. Míg Európában az 1900-as évek során magvalósuló, társadalmi nemek közötti egyenlőség megteremtését szorgalmazó mozgalmak, illetve egyes országokban

---

² Dahlerup, Drude (szerk.) (2006): *Women, Quotas and Politics* (Routledge Research in Comparative Politics). Routledge, New York

³ Itt meg kell jegyeznünk, hogy az afrikai kontinens esetében a demokratikus politikai berendezkedést és többpártrendszerrel definiáló alkotmány nem minden esetben egyezik a valósággal, így legtöbbször csak látszatdemokráciáról beszélhetünk. Jelen kérdéskört az értekezésben fejtem ki bővebben.

a nemi kvóta folyamatos bevezetése eredményezte a nők politikai életbe történő integrációját, addig a Szaharától délre elterülő Afrikában a kvótarendszer bevezetésével, egyfajta gyorsított eljárás alkalmazásával valósulnak meg a női országgyűlési politikusokra vonatkozó kiugróan magas százalékos arányok. Az afrikai kontinensen lezajló folyamat magyarázható azzal, hogy a már említett gazdasági, társadalmi és egyéb területeken való „lemaradást” az elfogadott és fejlesztési politikáknak (development policy) való megfeleléssel próbálták kompenzálni a szubszaharai afrikai országok. A folyósításra kerülő segélyezéseknek köszönhetően az afrikai államok, ahogy Tarrósy fogalmaz, a gazdaságilag és technológiailag fejlettebb „Észak” szempontjából is liberálisnak mondható alkotmányt, valamint kvótarendszer vezettek be (Tarrósy, 2006: 169). E megállapítások Ruanda esetében is megállják a helyüket. Fontos tehát azokat az Ilonszki által említett tartalmi körülményeket Ruandára vonatkoztatva feltérképezni, amelyeknek köszönhetően az elmúlt több mint két évtized során forradalmi változások történtek az országban a nők és férfiak közötti egyenlőség tekintetében. A saját kutatásom viszont nem történhet kizárólag a nemzetközi szakirodalmak feldolgozásával: ahhoz, hogy a folyamatokat mélységeiben megértsük, elengedhetetlen a helyi szakemberekkel, politikusokkal, civil szervezetek vezetőivel, valamint kutatókkal történő beszélgetés és terepinterjúk készítése. Ezen elgondolás mentén témavezetőm, Tarrósy István szervezésében valósult meg 2015 márciusában az első Tanzániára és Ruandára fókuszáló háromhetes terepmunkám. A tanzániai Arushában olyan Ruanda-kutatásban releváns helyeket kerestünk fel és készítettünk ott interjút, mint a Ruandai Nemzetközi Törvényszék,⁴ valamint az öt tagállamot tömörítő Kelet-afrikai Közösség székhelye. Kigaliban csatlakoztunk a skóciai Saint Andrews Egyetem kutatócsoportjához, akikkel együtt jártuk be az 1994-es népirtás emlékhelyeit, látogattunk el magas biztonsági kockázatú börtönökbe, készítettünk interjút a népirtásban aktív részt vállalt elítéltekkel, továbbá miniszterekkel, civil szervezetek vezetőivel, valamint kabinetének tárgyalótermében kétórás interaktív beszélgetés erejéig maga a ruandai elnök, Paul Kagame fogadtatásában részesültünk. Második ruandai terepmunkám során, 2016 tavaszán ösztöndíjasként egy hónapon keresztül vendégkutatóként tevékenykedtem a Ruandai Egyetem Gender Intézeténél Jolly Rubagiza, az intézet akkori igazgatójának témavezetése alatt. E kutatóút során lehetőségem nyílt a helyiekkel, valamint a Gender Intézetnél dolgozó oktatókkal rögzített mélyebb beszélgetésekre. Ezek mellett félig strukturált interjúkat készítettem a Családért és Társadalmi Nemekért Felelős Minisztériumban (Ministry of Gender and Family Promotion – MIGEPROF), a társadalmi

---

⁴ 2015 év végével e törvényszéket megszüntették ugyan, de bírói, felderítési és képességfejlesztési mechanizmusok tovább élnek. Forrás: United Nations International Residual Mechanism for Criminal Tribunals. <http://unictr.irmct.org>

nemek közötti egyenlőség megteremtésére irányuló programokat ellenőrző hivatalnál (Gender Monitoring Office – GMO), a Nők Nemzeti Tanácsánál (National Women’s Council – NWC), az ENSZ Nőkért (UN Women) ruandai szervezeténél, további kormányzati és civil szervezeteknél, illetve hat országgyűlési politikussal.

Mindezek alapján világosan látható, hogy disszertációm⁵ témája a gendert, azaz a társadalmi nem területét, valamint az afrikaisztikai tanulmányok keresztmetszetében mutatja be a ruandai nők 1994-es népiertást követően megvalósuló civil és politikai szerepvállalását. Az elemzés folyamatosan határozott fókuszban tartja Ruanda politikai és társadalmi helyzetének egyéb afrikai államokhoz viszonyított egyediségét és speciális helyzetét. Az értekezés során végig fontos szempontot képez, hogy a vonatkozó szakirodalom feldolgozásában, az arra történő reflexióban ne csak a nyugati fogalmakkal operáló munkák, hanem az afrikai kontinens tudósai, kutatói által megjelentetett kötetek és folyóiratcikkek is bemutatásra kerüljenek. Ezzel azt próbálom hangsúlyozni, hogy egyes fogalmak, társadalmi jelenségek és folyamatok egészen különböző jelentéstartalommal bírhatnak egy-egy kontinens, térség esetében. Nem elég viszont rávilágítani a „másságra”, annak valóságát szükséges megmagyarázni, mégpedig az ottani tudományos munkák felkutatásával, valamint a helyiekkel történő interjúk, beszélgetések lebonyolításával. Nem kérdés ugyanis, hogy már jóval meghaladtuk azt a korszakot, amikor Afrikáról kizárólag az európai és Egyesült Államokbeli szerzők tollából eshet meghatározó szó. Ebből adódóan a bevezető fejezet során a szubszaharai afrikai nők civil és politikai reprezentációjára vonatkozóan meghatározó szereppel bíró elméleti keret összeállítására töreksem, amelyben többek között olyan fogalmak afrikai kontextusban való értelmezésére kerül sor, mint a gender, a nemi kvóta, a Globális Dél, valamint a poszt-konfliktusos társadalom. Mindemellett meg kell vizsgálnom: hogyan jelenik meg az afrikai nő a szubszaharai Afrika területén formálódó tudományos diskurzusokban? Hogyan értelmezhető az afrikai női civil és politikai képviselet az Egyesült Államokbeli és európai női reprezentációt érintő folyamatok, valamint a szubszahari Afrika kontextusában? Mint „vándorló fogalom” (travelling concept – Olson, 2012: 1), milyen sajátosságokkal jelenik meg a gender afrikai kontextusban?

---

⁵ Témavezetőim Tarrósy István és Pető Andrea segítségével és támogatásával mellett az Új Nemzeti Kiválóság Program, a Nemzeti Kiválóság Program, a Pallasz Athéné Geopolitikai Alapítvány, a Campus Hungary Program, a PTE BTK TÁMOP, a PTE Doktorandusz Önkormányzat, valamint a Pécsi Polgármesteri Hivatal PhD hallgatói, kutatói mobilitás és konferencia részvételt támogató ösztöndíjai mind hozzájárultak ahhoz, hogy a külföldön megrendezésre kerülő, a kutatási témámhoz kapcsolódó konferenciákon részt vehessek, előadhassak, nemzetközi publikációim szülessenek, valamint afrikai terepmunkákon vehessek részt.

2. Kutatói kérdések és hipotézisek rövid összefoglalója

Kutatói kérdések:

- Miként alkalmazzák és milyen hatást fejtenek ki Ruandában a társadalmi nemek közötti egyenlőség megvalósítását szorgalmazó ENSZ stratégiák?
- Javult-e és ez milyen okokra vezethető vissza a nők férfiakhoz viszonyított társadalmi helyzete Ruandában 1994 és 2017 között?
- Társadalmi szinten, különösen a vidéki térségekben élők esetében, valóban generálódnak-e a változások a nők és férfiak közötti egyenlőség tekintetében?
- Mely tényezők együttesének köszönhető, hogy a nyugati értelmezés⁶ szerint autoriter politikai berendezkedésű Ruanda képes valódi eredményeket produkálni a társadalmi nemek közötti egyenlőség előmozdítása terén?
- Képesek-e a ruandai (női) politikusok valódi egyenlőséghez vezető közpolitikát folytatni?
- További kérdés, hogy ezek az egyenlőséghez vezető közpolitikák egységesen érvényesülnek-e Ruanda nőtársadalmára vonatkozóan vagy egyes privilegizált nőcsoportok, nyertesek, míg mások pedig esetleg vesztesek, ezáltal nem egységesül, hanem még inkább differenciálódik a nők helyzete?
- A fenti kérdés megválaszolásához kutatásom annak feltárására is irányult, hogy vajon létezik-e valódi kooperáció az alulról szerveződő női érdekeket képviselő civil szervezetek és a kormány által támogatott civil szervezetek, illetve egyéb társadalmi nemek közötti egyenlőség kialakítását szorgalmazó intézmények között (például MIGEPROF és GMO)?
- Az interszekcionalizmus, azaz a faj, osztály, társadalmi nem, és egyéb különbségeket illetően milyen kihívásokkal néz szembe Ruanda mai nőtársadalma?

---

⁶ A módszertani fejezet során részletesen kitérek arra, hogy mit értünk autoriter politikai berendezkedésű államon, illetve, hogy ennek az államműködésnek milyen sajátosságai vannak. A nyugati értelmezést azért használom, mert Ruanda és számos más afrikai állam (vagy például Törökország és Oroszország) a saját működését nem gondolja autoriternek.

Hipotézisek

1. A nyugati kultúrában több évszázados tapasztalat, hogy a különböző fegyveres konfliktusok általánosságban a férfiuralmat, illetve egyfajta normatív férfias politikai kultúra megszilárdulását erősítik fel. A szubszaharai Afrikában azonban konfliktus utáni békeépítő folyamatok (melyekben a nemzetközi szervezetek is aktív szerepet vállalnak) általánosságban a nők emancipációját segítik elő.
2. A társadalmi nemek közötti egyenlőség kialakítását célzó, valamint a nők fokozott politikai szerepvállalását szorgalmazó intézkedések és programok a gyakorlatban akkor működnek eredményesen, ha azok megteremtése az országot irányító politikai elit érdekeivel párosulnak. Ebben az esetben kérdéses, hogy Ruandában a hatalmi elit érdekei megegyeznek-e a tényleges nemzeti érdekekkel?
3. Attól még, hogy Ruandában csak látszólagosan valósul meg a pluralista demokrácia, jelentős eredmények érhetők el a nők és férfiak közötti törvényi, illetve gyakorlati egyenlőség megvalósítását illetően.
4. Ruandában, a genocídiumot követően formálódó női emancipáció esetében két dimenziójú folyamatról van szó. Egyrésztől beszélhetünk a népirtás következtében kialakuló demográfiai egyenlőtlenségből (70 százalékos női lakosság 1994-ben) fakadó tradicionális női és férfi szerepek átrendeződéséről. Másrésztől viszont megfigyelhetjük a felülről jövő (top down), törvénnyel szabályozott, társadalmi nemek közötti egyenlőség kialakítására irányuló közpolitikai intézkedések bevezetését, mint például a kötelező érvénnyel bíró nemi kvóta százalékos arányának betartatását.
5. Az 1994-es évet követően megvalósuló jogi szabályozásai jelentős mértékben újradefiniálták a ruandai nők társadalmi szerepét. Ez a folyamat jól mutatja tehát azt a konfliktust, amely a társadalmi nemekre vonatkozóan keletkezett Ruandában az átvett liberalizációs fejlesztéspolitikai keretrendszer révén.

3. A dolgozat felépítése

A dolgozat a bevezetésen és a végső hipotézisvizsgálaton túl öt főbb fejezetre tagolódik. A második fejezetben (II. Elméleti alapok) a társadalmi nem, a feminizmus, valamint kvóta definíciója, illetve ezek mint „vándorló fogalmak” afrikai jelenléte kerül bemutatásra. Szó esik továbbá az afrikai államfejlődésekről, illetve a genderszemponatok mentén formálódó nemzetközi segélyezési politikákról, elméleti keretet adva ezzel a dolgozat következő fejezeteihez.

A harmadik fejezetben (III. Ruandai nő történet) ismertetem a ruandai nők történelmét a gyarmatosítás előtti és utáni időszakra vonatkozóan, hangsúlyosan kiemelve a nők politikában illetve közszférában betöltött szerepét. Kitérek továbbá a társadalmi nemek viszonyára a házasságban és a gyermeknevelésben.

A negyedik fejezetben (IV. Módszertan) módszertani alapot adva az empirikus kutatásomnak, az autoriter politikai rendszerben végzett kutatás körülményeire világítok rá. Ehhez kapcsolódóan pedig saját ruandai terepmunkámból hozok példákat.

Az ötödik fejezetben (V. A ruandai nők politikai és civil szerepvállalását elősegítő intézkedések, 1994–2017) azon közpolitikai és törvényi szabályozások kerülnek bemutatásra, és válnak elemzés tárgyává, amelyek a népirtást követően elősegítették a nők politikai és társadalmi képviseletének pozitív irányba történő változását. Fókuszba a Társadalmi Nemek Intézményrendszere (Gender Machinery) intézményrendszerének részletes ismertetése kerül. Elemzés tárgyává válik továbbá a 2003 és 2013 között lezajló elnök- és országgyűlési választások sora.

A hatodik fejezet (VI. A ruandai nők politikai és társadalmi helyzete napjainkban) az, amelyhez leginkább kapcsolódik a Ruandában végzett interjú kutatásom. Itt elemzem a politikusnőkkel, valamint a Társadalmi Nemek Intézményrendszerének egyes szerveivel készült interjúimat, egyben kritikus szemléletmóddal teszek megállapításokat a különféle közpolitikák és szabályozások hatékonyságára vonatkozóan.

4. Elméleti keret

A ruandai nők helyzetének pontos ismertetése és feltérképezése érdekében összetett elméleti keret bemutatására kell, hogy törekedjünk. Ebből következően multi- és interdiszciplináris perspektívából szükséges jelen fejezetrészt megalkotnunk. Tekintettel arra, hogy az európai és egyesült államokbeli (összefoglaló nevükön gazdaságilag és technológiailag fejlettebb „Észak”) kutatók által megalkotott fogalmak eltérő vagy többjelentéssel bírhatnak a szubszaharai Afrika kontextusában, fontos azok pontos afrikai fogalmát ismertetünk. Ezen gondolatmenet okán az értekezésben elsőként az afrikai feminizmus, társadalmi nem (gender) és a nemi kvóta fogalmak értelmezésére kerül sor. Az afrikai kontinens esetünkben relevanciával bíró másik sajátos elemeként a kolonizációnak köszönhetően kialakult egyedi államfejlődéseket mutatja be az értekezés. A gyarmatosítást követően így olyan fogalmak jelentek meg, mint a gyenge állam, bukott állam, törekeny állam, államkudarc. Ebben a kontextusban helyezzük el a későbbiekben a ruandai államfejlődést is. Harmadik elemként a globalizáció egyik hatásaként kifejlődő nemzetközi segélyezési politika hatását mutatjuk be, amely szintén mérvadó szerepet játszik az afrikai államfejlődésben, valamint többségében indirekt módon szabályozza a genderkérdések, különösképpen a nők politikai szerepvállalásának nemzeti közpolitikákban történő megjelenését.

A gender és a feminizmus mint vándorló fogalmak Afrika kontextusában

Az európai és egyesült államokbeli gender és feminizmus fogalmakra vonatkoztatva megjelenik az afrikai reflexió, amely a nyugati meghatározáshoz viszonyítva tudja értelmezni magát. Az afrikai szerzőkre általánosságban jellemző az, amint azt már említettük, hogy az egyesült államokbeli és európai gondolatmenethez mérten dekolonizációs anti-rasszista kritikai reflexióként határozzák meg saját elméleteiket és fogalommagyarázataikat. Első körben itt érdemes kiemelni a „vándorló fogalom” (travelling concept) sajátosságait (Bal, 2002: 22 és Olson, 2012: 1). Önmagában ugyanis nem beszélhetünk afrikai gender fogalomról vagy őshonos afrikai gender diskurzusról, hiszen az már meghatározásra került az európai és egyesült államokbeli országok által, mielőtt az afrikai reflexió megjelent volna. Ebből következik, hogy a gender és a feminizmus definíciójának meghatározására vonatkozó kontinensek közötti eltérés esetében a fogalmak „vándorlásáról” beszélhetünk. Maga a gender nem csak térben, hanem időben is vándorol. Erre vonatkozóan mondja azt Olson, hogy a gender történelmi szempontból egy olyan problematikus és ellentmondásos fogalom, amelyet a női tanulmányok

a maszkulinitás, a queer tanulmányok, illetve az ezekkel kapcsolatos politikai mozgalmak is különféleképpen kezelnek (Olson, 2012: 1). Mindezekből következően mondja Olson azt, hogy a gender nem vándorol jól (Uo., 2012: 1). Az egyesült államokbeli és európai országokra vonatkoztatva elsőként például a gender az angol „sex”, azaz a nem fogalom szinonimájaként jelent meg. Ezt követően tovább differenciálódott, amint az a korábbiak során is említésre került, és a társadalomtudományok tekintetében olyan kulturálisan kialakított viselkedési formákat jelent, amelyek erősen összefüggnek a társadalmi különbségekkel. Ezt követően pedig a társadalmi tanulmányok és az egyéb humán tudományok számos részén kezdték el használni a gender fogalmát (Olson, 2012: 3-4). Mindezekhez az is hozzátartozik, hogy nem sikerült egy kulturálisan átívelő, a világ nőtársadalma számára megalkotni egy egységes genderértelmezést. Egyértelműsíthető ugyanis, hogy nem bír univerzális érvényességgel az a feminizmus vagy genderértelmezés, amelyet az Európából és Egyesült Államokból származó, középosztálybeli heteroszexuális fehér nők fogalmaznak meg. Ebből (valamint a kifejezés idegen nyelvre való lefordításának nehézségeiből is) látszik az amit Olson állít, hogy a gender nem vándorol jól. Az ATGENDER (a nőtudomány, társadalmi nemek és dokumentációs központok európai szervezete) például a gender számos európai nyelvre történő fordításának, illetve fogalmi és nyelvi kérdések mentén megjelenő nehézségeit vázolja fel (Pető, 2018b és atgender.org, 2015). Azáltal tehát, hogy a gender különböző tudományágak vagy területek között vándorol, más-más jelentéstartalmat ölthet magára. A következőkben az kerül bemutatásra, hogy a gender afrikai kontinensre történő vándorlása milyen kontextusban valósul meg, illetve melyek azok a fogalmak, amelyek a genderhez hasonló jelentéssel bírnak és Afrika esetében kerültek meghatározásra.

Fontos továbbá beemelnünk az interszekcionalizmus fogalmát. A definíció pontos meghatározása tekintetében ugyan nincsen konszenzus a kutatók között, ám alapvetően mégis a következőket jelenti: a társadalmi nem, a faj, és az egyén életének egyéb területeire vonatkozó további kategóriák közötti interakciókat, társadalmi gyakorlatot, intézményi működéseket, kulturális ideológiákat, illetve ezen kölcsönhatásoknak a hatalom szempontjából történő kimenetelét (Davis, 2008: 68). Legtöbb esetben a faj és a társadalmi nem mellé az osztály fogalmát szokták még hozzátenni, ezáltal hármastengelyként definiálni, mint ahogy az az imént Scott esetében hangsúlyozásra került. Davis hozzáteszi továbbá, hogy az interszekcionalizmus egy divatos elméleti szlogen, amit számos dolog leírására használnak. Ám az interszekcionalizmus sikere éppúgy paradox módon a gyengeségével magyarázható, hiszen attól, hogy nem rendelkezik pontos meghatározással, sokféleképpen alkalmazható (Davis,

2008: 77-78). Crenshaw szerint az interszekcionalizmus alapvető célja, hogy a színes bőrű nők tapasztalataival és küzdelmeivel foglalkozzon a feminista és anti-rasszista diskurzuson belüli, rájuk vonatkozó hiányosságok mentén. Crenshaw azzal érvel továbbá, hogy az elméleti gondolkodóknak a társadalmi nem és a faj fogalmát együtt kellene alkalmazniuk, és meg kellene nézniük továbbá, hogy miként hatnak egymásra. Így lenne ugyanis lehetséges a fekete bőrű nők többdimenziós tapasztalatának leírására (Davis idézi Crenshaw-t, 2008: 68). Ebből következik tehát, hogy a fekete bőrű női aktivisták jelentős szerepet tölthettek be abban, hogy rávilágítsanak a fekete- és más színes bőrű csoportok olyan egyenlőtlenségi tényezőire, mint például a nem, faj vagy etnicitás, és osztály, valamint ezek kapcsolatrendszerét elemzések tárgyává tegyék. Ezáltal egyértelműen segítették a feministák által eredetileg megfogalmazott patriarchális elnyomás továbbgondolását (Sebestyén idézi Kóczét, 2016: 112). Ez a fajta tendencia nem csak a gendertéma kutatói, hanem például az Európai Unió és egyéb nemzetközi szervezetek esetében is megfigyelhető, hogy „a fókusz a túlsúlyban lévő társadalmi nemek egyenlőtlenségéről a többszörös vagy halmozott diszkrimináció irányába” helyeződik át (Sebestyén, 2016: 109).

Poszt-koloniális afrikai államfejlődések

A szubszaharai afrikai államok egyedi, az európai országoktól eltérő utat jártak be. Ahogy Csizmadia írja, az államkudarok alapvetően két okra vezethetők vissza: egyrészt a gyenge vagy neopatrimoniális állam hatékony működésének hiányára; másrészt pedig az autoriter politikai rezsimekre és gyakorlatokra (Csizmadia, 2009: 55). Kétségteljesen igaz, hogy a „bipoláris világ konfrontatív nemzetközi rendje” is jelentős szerepet játszott abban, hogy az államfejlődés terén az afrikai államok más utat jártak be, mint az elsővilágbeli államok (Csizmadia, 2009: 57). Az afrikai államok „működési zavarai az ottani társadalmak hagyományos szerkezetének és struktúráinak továbbélése” mellett a nemzetközi közösség is szerepet játszott (Búr, 2009: 75). zen hiányosságokat és mondhatni államfejlődési rendellenességeket a szakirodalom különböző definíciókkal jellemzi. A „gyenge állam” (weak state) fogalma az 1980-as években, az afrikai államok gazdasági eladósodások okán történő marginalizálódása miatt jelent meg. Ebben az időszakban gyakran jellemezték Afrikát azzal, hogy „virtuálisan lecsúszott a világ térképéről”. Az „államkudarc” (state failure) definíció az 1990-es évektől vált használatossá. Ez a gyenge államnál tágabb fogalomnak minősül, és napjaink legtöbb afrikai állama jellemezhető is vele (Búr, 2009: 76). A bukott államnál enyhébb szóhasználatú definíciók a „törekeny állam” (fragile state), illetve a „kormányzati hiányosság”

(government shortcomings) kifejezések (Uo., 2009: 75). A függetlenséget követő 40 évben minden afrikai államban átlagosan két katonai puccs zajlott le. Az úgynevezett „low tech” háborúkat bozótívágó késsel, kiugróan magas civil részvétellel és áldozattal vívták. „Az államok erőszak-monopóliumát a „nem-állami erőszakszereplők”, a klánok, bandák, hadurak dekoncentrált erőszak-monopóliuma váltotta fel.” Mindezek tekintetében kijelenthető, hogy „Afrika a globalizáció legnagyobb vesztese” (Búr, 2009: 84-86). Az iménti problémákat kiválóan érzékelteti Ruanda példája is. Fontos még kiemelni a patrimoniális és személyi uralom afrikai jelenlétét. Amint arra már utaltunk, a centralizált és szigorúan hierarchizált végrehajtói hatalom a hatalmi elitre vonatkozóan nem gyakorolt kontrollt. Példának okán gondolhatunk itt Idi Amin egykori ugandai diktátor uralmára. A patrimonializmusban tehát az uralkodók az államot sajátjuknak tekintik és önkényesen irányítják. Vezető pozíciókba való kerülésük a „függetlenedés nemzeti élharcosaiként” vagy katonai puccs során történt. Az 1980-as és 1990-es években a többpártrendszer (látszólagos) meghonosítása okán a vezetők választások útján történő hatalomra kerülése is gyakorlattá vált. Ám itt meg kell jegyezni, hogy számos vezető, diktátor és elnök hosszú életkorának köszönhető az például, hogy katonai puccsal vette át a hatalmat, majd „demokratikus” úton is megválasztásra került (Benkes, 2009: 38-39). Ismételten helytálló a ruandai példa Paul Kagame életpályája tekintetében. Egyes cikkek „Ruanda örök elnökének” nevezik (Ingelaere, 2017). Az afrikai kontinens államfejlődését érintő problémák tehát számos, Európára, valamint egyéb földrészekre vonatkozóan is többek között biztonsági kockázatot hordoznak magukban. Az államok stabilitásának helyreállítása okán az 1980-as és 1990-es években az úgynevezett strukturális alkalmazkodási programot (SAP) erőltette Afrikára a Nemzetközi Valutaalap (IMF) és a Világbank. A nemzetközi szervezetek által támasztott követelményeknek, mint például az adóbevétel növekedés vagy a liberalizáció, nem sikerült azonban megfelelniük az afrikai országoknak, így még inkább korrump, és vad piacgazdaságot működtető államok jöttek létre (Búr, 2009: 85). Nem véletlen tehát, hogy az afrikai globalizációellenes tüntetések sarokpontjává vált azon gondolatmenet, miszerint az IMF és a Világbank a „déli államok kizsákmányolásával gyarapszik a gazdag északi államok csoportja” (Tarrósy, 2009: 24). Mindezekből láthatjuk tehát, hogy a szubszaharai Afrika területén döntő többségében az 1990-es évek végén és 2000-es évek elején meginduló, nők politikai integrációját elősegítő alkotmányos és törvényi szabályozások egy rendkívül egyedi állami fejlődési keretrendszerben (amelybe Ruanda is egyértelműen beletartozik) formálódtak.

Segélyezési politikák és a genderstratégiák

A hidegháború utáni időszakot a jogállam (Rule of Law – ROL) újjászületésének szokták nevezni (Nyamu-Msembi, 2006: 1193). A jogállamiság elengedhetetlen feltétele az úgynevezett „neoliberális projekt” két ágának, a működő piacgazdaságnak, valamint a demokratikus államberendezkedésnek a megléte. A hidegháborút közvetlenül követő időszak politikai változásaival azonosított reformok létrehozását a szubszaharai Afrikában e két összefüggő céllal indokolták meg. Az Afrikába történő külföldi befektetések beáramlásának elősegítése érdekében nagy hangsúly helyeződött a nemzeti jogharmonizáció és nemzetközi szinten leginkább bevált módszerek és gyakorlatok alkalmazására. A választási törvények, a bíróságok és a nemzeti emberi jogi bizottságok megalakulása okán a demokratizálódás elősegítésére is hangsúly helyeződött. (Nyamu-Msembi, 2006: -1193-1194)

Azon túl, hogy a neoliberalizmus hatást fejt ki a gazdasági és politikai életre, a társadalmi értékekre és kultúrára vonatkozóan is befolyással bír. A gazdasági és politikai gyakorlatok ugyanis referenciapontként szolgálnak a mindennapi életre, az állampolgárok közötti interakciókra, a társadalmi csoportokra, és viselkedésükre (Gregor-Grzebalska, 2016: 11). Mindezekhez a feminizmus pedig úgy kapcsolódik, hogy a neoliberalizmus következményei között említett növekvő társadalmi egyenlőtlenség, valamint a demokratikus kormányok hanyatlása hatványozottan negatív hatással bír a marginalizáltabb, illetve alacsonyabb társadalmi osztályú nőkre (illetve egyes genderkérdésekre) vonatkozóan az alábbi területeken: a szegénység feminizációja, a nők kettős teherviselése, alacsony jövedelem, a kiszolgáltatott munkakörülmények, egyszemélyes nők által vezetett háztartások (Gregor-Grzebalska idézi Smith-t, 2016: 12). Ezen folyamat kiválóan nyomon követhető a szubszaharai Afrika területén is, ahol az országok alapvetően gazdasági növekedést megcélzó projekteket visznek véghez, amelyekbe beágyazzák a különféle gender programokat annak érdekében, hogy nagyobb gazdasági tőkét halmozzanak fel a nemzetközi közösség segélyezésének jóvoltából. Ám ezen demokratikus értékek mentén szerveződő projektek javarészt csak numerikus eredményeket produkálnak (például kiugróan magas országgyűlési reprezentációt), a társadalmi nemek közötti egyenlőség gyakorlatban történő megteremtése területén csekélyebb eredményt produkálnak. Gregor és Grzebalska azt írja, hogy a neoliberális projektek esetében újabb osztályegyenlőtlenségek jönnek létre a nők között (Gregor-Grzebalska idézi Smith-t, 2016: 13). Így működik ez az anti-demokratikus berendezkedésű afrikai országokban is, hiszen a nőkre vonatkozó genderprojektek javarészt egy szűk, az esetek többségében elit női csoportnak kedveznek (akik például országgyűlési képviselővé válnak), ám többségük számára ezek a

programok csak névlegesen léteznek, és nem érik el őket, ennek következtében a nők között újabb osztálykülönbségek alakulnak ki.

5. Kutatás és módszertan

Primer kutatás

Empirikus, azaz primer kutatásaim 2015-ben és 2016-ban a két említett terepmunka során valósultak meg. Kvalitatív módszerrel készítettem 18 félig strukturált interjút. Ezen kívül pedig számos egyéni és csoportos beszélgetésen vettem részt. Interjúalanyaimat hólabdamódszer segítségével választottam ki. A politikusokkal, kormányzati intézmények és civil szervezetek vezetőivel készített interjúkat részletesen az értekezés 1-es mellékletben található táblázat, a begépet interjúkat pedig a 2-es számú melléklet tartalmazza.

Az interjúkat tematikai felépítés szerint három csoportra osztottam:

1. Országgyűlési politikusokkal készített interjúk

A feltett kérdések során itt arra kerestem a választ, hogy milyen motivációs tényezőknek köszönhetően választották a megkérdezett nők a politikusi pályát (például szerepet játszott-e a 30 százalékos nemi kvóta a döntésükben)? Akadtak-e az eddigi politikusi szerepvállalásuk során olyan helyzetek, amikor „női mivoltuk” előnyt vagy éppen hátrányt jelentett számukra? Mely társadalmi nemek közötti egyenlőséget megvalósító programokon dolgoznak, illetve, hogy mely civil szervezetekkel működnek együtt?

2. Kormányzati szervek képviselőivel készített interjúk

Az intézmények tevékenységére vonatkozó kérdéseken túl a társadalmi nemek egyenlőségére irányuló programokkal kapcsolatosan tapasztalt ellenállások, illetve a rurális, elmaradottabb térségekben megvalósuló munka hatékonysága állt. Vajon minden egyes ruandai állampolgár egyenlően tud profitálni az adott intézmény programjaiból? Ezeken túl fontos szereppel bírt, hogy az interjúalanyok szerint melyek az 1994-es népszavazást követő legnagyobb (intézmény által elért) eredmények és leginkább megoldást kívánó problémák?

3. Helyi és nemzetközi civil szervezetek képviselőivel készített interjúk

Az interjúk középpontjában az adott szervezet tevékenysége, illetve a vezetők motiváltsága állt. Kiemelt hangsúly kaptak továbbá a kormányval vagy egyéb nemzetközi NGO-val történő együttműködésre, illetve a pénzügyi témákra vonatkozó kérdésekre.

Szekunder kutatás

Szekunder kutatásom során a különféle jelentések elemzésére helyeztem a hangsúlyt. Ezek között szerepelnek egyrészt ruandai kormány által előállított, főként statisztikai adatokat tartalmazó jelentések, illetve stratégiákat megfogalmazó dokumentumok. Másrészt pedig a nemzetközi szervezetek főként, az ENSZ, azon belül is a CEDAW,⁷ illetve a választások elemzésénél a CSEOM⁸ megfigyeléseire támaszkodtam. Külön kiemelném még a nők országgyűlési arányát tömörítő statisztikákat szemléltető Inter-Parlamentális Unió⁹ honlapját, amelynek adataira folyamatosan támaszkodtam a ruandai pártok formálódását és a női politikusok arányát illetően. Ezeket túl a nemzetközi kutatók témában írott tanulmányait dolgoztam fel.

6. Genderstratégiák megjelenése Ruandában

A következő oldalon szereplő ábrán szemléltetettékből láthatjuk, hogy Ruanda kiemelten kezeli a társadalmi nemek közötti egyenlőség megteremtésének kérdéskörét. Az ország olyan több pilléren nyugvó intézményrendszerrel rendelkezik a társadalmi nemek közötti egyenlőség megteremtését illetően, amely törvényi rendelkezéseket, közpolitikákat, és nemzeti stratégiákat foglal magába. Powley azt írja, hogy a nők érdekeinek hatékony képviselésének koordinálása okán a ruandai nők háromágú struktúrát fejlesztettek ki. Civil szervezeti részről a Pro-Femmes, végrehajtó hatalom szempontjából a MIGEPROF, törvényhozás oldaláról pedig a FFRP foglalkozott a nők érdekeinek sikeres artikulálásával (Powley, 2005: 157). Itt mindenképpen hozzá kell tenni, hogy ezt a struktúrát nem kizárólag a ruandai nők hozták létre. Jelen folyamatban véleményem szerint óriási szerepet játszott az RPF nőpolitikája, a nemzetközi donorok pénzügyi segélyezése, valamint az általuk előírt szoft gendernormákhoz történő adaptáció. Fontos megjegyezni továbbá, hogy ezen intézményrendszerek tevékenységét is a kormánypárt és Paul Kagame irányítják.

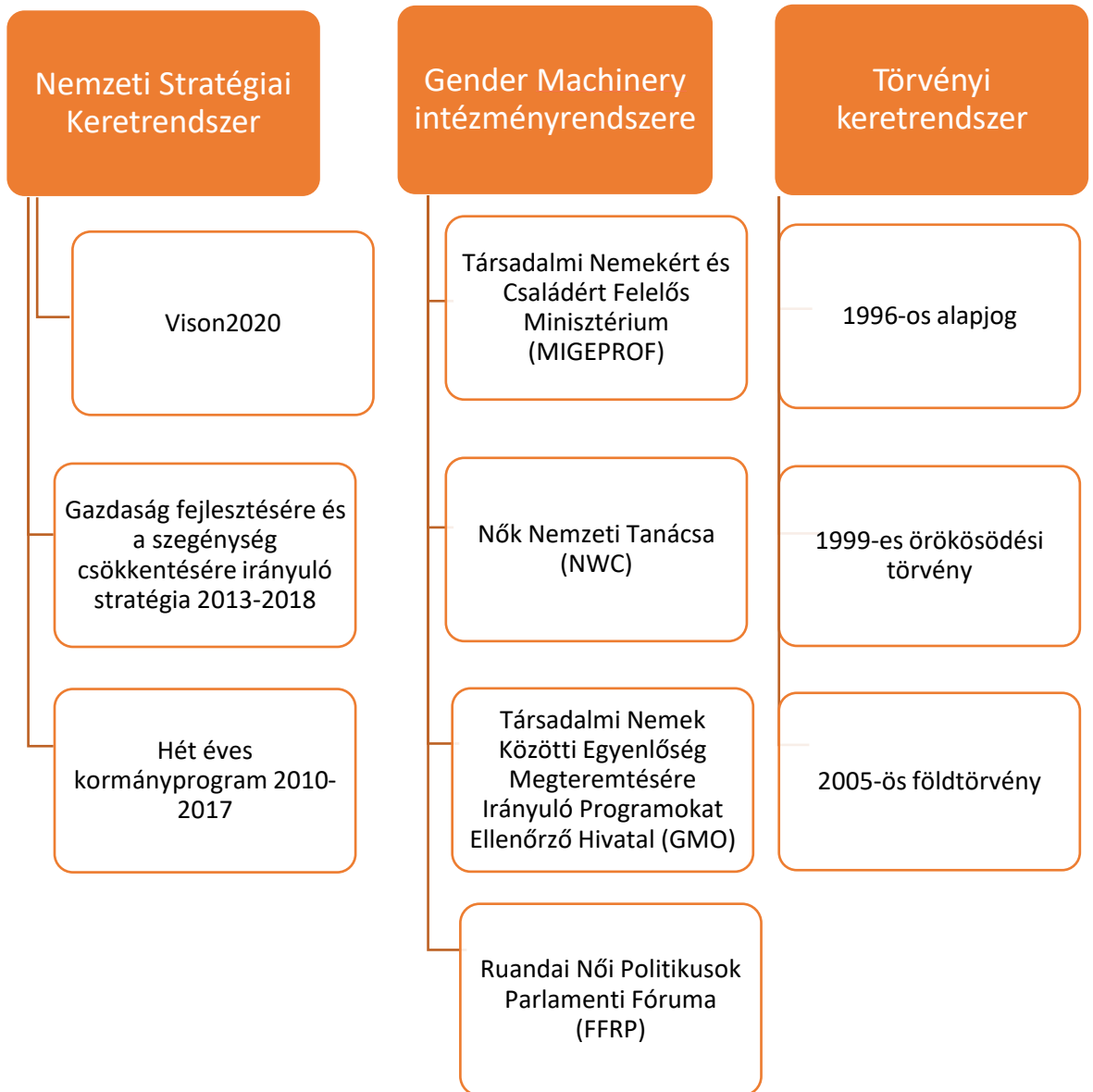
⁷ Az ENSZ Nők Elleni Hátrányos Megkülönböztetés Minden Formájának Kiküszöböléséről Konvenciója (Committee on the Elimination of Discrimination against Women – CEDAW).

⁸ Civil Társadalom Választási Megfigyelő Missziója (Civil Society Elections Observation Mission - CSEOM)

⁹ IPU World Classification: <http://archive.ipu.org/wmn-e/classif.htm>

Genderstratégiák megjelenése Ruandában

Saját készítésű ábra.

7. Hipotézisvizsgálat és összegzés

A disszertációban bemutatott empirikus kutatásaim és a témában releváns szakirodalom segítségével azt vizsgáltam, hogy 1994 és 2017 között milyen változásokon ment keresztül a ruandai nők politikai és társadalmi helyzete. A politikusnők, kormányzati szervek, és civil szervezetek esetében végzett kvalitatív, interjúkon alapuló kutatásommal a nemzetközi kutatók e témakörben megjelentetett publikációiban írottakat, illetve az általam hipotézisként megfogalmazott gondolatokat igyekeztem igazolni vagy cáfolni. A következőkben az értekezés elején megfogalmazott hipotézisek vizsgálatát végzem el.

1. A nőtörténeti fejezet során ismertetésre került, hogy a Ruanda nőtársadalma esetében (különös hangsúllyal a tuszi nők ellen elkövetett kegyetlenségek okán) a fegyveres konfliktusok, (jelen esetben **a genocídium), valóban a patriarchális társadalmi berendezkedést segítik elő.** Igazoltam, hogy Ruandában a poszt-konfliktusos időszakban (1994–2003) számos nemzetközi irányelven alapuló, társadalmi nemek közötti egyenlőség megteremtését célzó modern, liberális törvényt fogadtak el, illetve iktattak be új alkotmányt 2003-ban. Mindezekből látszik, hogy a törvényi szinten a szigorúan patriarchális társadalomból **gyors út vezetett a nők és férfiak közötti de jure értelemben vett egyenlőség megteremtéséhez. Irányelvekként pedig főként az ENSZ által kialakított szoft gendernormarendszerhez történő adaptálódás szolgált.** Tekintettel arra, hogy Ruanda rendszeres résztvevője volt az ENSZ nőkonferenciáinak, köztük hangsúlyosan az 1995-ös pekingi konferenciának, az ezekből szerzett tapasztalatok mentén alakította ki saját nemzeti genderstratégiáját. Igaz tehát a hipotézis azon eleme, amely szerint Ruandában hatványozottan **érvényesülnek az ENSZ normái, hiszen az ország a különböző stratégiák és programok révén valóban kiszolgálja például az ENSZ normatív hatalmát.** A CEDAW 2017-es jelentéséből és ajánlásaiból jól látszik viszont, hogy **a ruandai vezetésnek nem sikerült teljesítenie az elvárt követelményeket a társadalmi nemek közötti egyenlőség gyakorlati megvalósulásában.** Ez pedig a **gendernorma szoft mivoltára utal,** hiszen nem vonják Ruandát felelősségre a gyakorlati megvalósulás hiánya esetében. Ennek egyik fő oka a nemzetközi NGO-k és az ENSZ büntudatában rejlik, amiért nem tudta megakadályozni az 1994-es népirtást.

2. Helyesnek bizonyult az a hipotézis, amelynek értelmében Ruandában a **társadalmi nemek közötti egyenlőség kialakítását célzó projektek nemzeti érdekekkel párosulnak.** Ezt a fentebb bemutatott jogi szabályozások, a **nemzeti stratégiai keretrendszer, illetve a Társadalmi**

Nemek Intézményrendszere, valamint az RPF és Paul Kagame genderkérdések mentén történő elköteleződése támasztja alá. Ebből látható, hogy **Ruanda kiemelten foglalkozik a társadalmi nemek közötti egyenjogúság megteremtésével.** Ám amint azt láthattuk, a társadalmi nemek közötti egyenlőség megteremtése **mögött valójában egy szigorú gazdasági érdek húzódik.** A nemzeti stratégia részét képező Vision2020-ban megfogalmazott cél szerint ugyanis **Ruandának 2020-ra közepes bevételű orszaggá kell válnia.** Az ország vezetése, többek között a demográfiai egyenlőtlenség okán is, tisztában volt a népiértés követően azzal, hogy ez **kizárólag a nők gazdaságba történő integrációján keresztül érhető el, amelyhez elengedhetetlenül szükségesnek bizonyult a nők számára a földbirtoklás, a vállalkozás alapítás, a hitelgénylés és egy sor további jog biztosítása.** A **gazdasági feltétel teljesülése úgy mond szép csomagolásban, azaz a társadalmi nemek közötti egyenlőség megteremtésének égíse alatt manifesztálódik.** Ez azért is bizonyult és mai napig bizonyul szerencsés aduásznak Ruanda számára, mert a **nemzetközi közösségnek „eladható”, hiszen látszólagosan demokratikus és liberális nemzetközi normák mentén valósul meg.** Úgy tűnik tehát, mintha az ország a nemzetközi gender normáit valósítaná meg a gyakorlatban, de **valójában saját nemzeti, azaz az Kagame és az RPF által preferált és képviselt gazdasági növekedést hajtja végre jelentős nemzetközi pénzügyi támogatással.** Igazolásra került tehát a hipotézis azon eleme, amely szerint minőségi előrelépés érhető el a társadalmi nemek közötti egyenlőség megteremtése terén, ha az ügy megvalósítása mögött a politikai elit érdeke húzódik. Ám a politikai elit valós érdekét Ruanda esetében nem a társadalmi nemek közötti egyenlőség megteremtése, hanem a gazdasági növekedés jelenti, amely nem lett volna megvalósítható a nők gazdaságba történő integrációja nélkül. Maga a politikai elit közvetlen érdeke nem egyezik tehát a valós nemzeti érdekekkel, de közvetetten elősegíti a nemek közötti egyenlőtlenség csökkenését. Ettől függetlenül véleményem szerint nem beszélhetünk valós elköteleződésről Ruanda esetében a genderkérdések mentén.

3. Helyesnek bizonyult az a hipotézisem is, amely szerint a **látszatsdemokráciát működtető Ruanda valóban képes jelentős eredményeket produkálni a nők és férfiak közötti törvényi és gyakorlati egyenlőség megteremtése kapcsán.** Ám ahogy azt láthattuk, ezen **eredmények döntő többsége numerikus,** mint például a nők parlamenti reprezentációs aránya, női tulajdonban lévő földek aránya stb. **Gyakorlati eredmény** esetében mindenképpen kiemelhető a **kormány nők ellen elkövetett nemi alapú erőszak megszüntetése, valamint a családtervezésre irányuló azon intézkedései, amelyeket a MIGEPROF és GMO végeznek.**

A 2003 és 2017 közötti elnöki és országgyűlési választások bemutatásánál láthattuk, hogy a **választási csalások, esetleges politikai gyilkosságok, illetve az ellenzék teljes ellehetetlenítése, és minimális jelenléte kapcsán igazolásra került a hipotézisnek az a része, amely szerint a népirtás óta az ellenzék nem képes nyomást gyakorolni az RPF-re és Kagame politikájára.** A CEDAW, a CESOM és további jelentések bemutatása okán igazolásra került továbbá, hogy a **nemzetközi közösség kritikusan figyeli Ruanda antidemokratikus működését.** A probléma véleményem szerint viszont abban rejlik, hogy **hiába írják meg az ismertett jelentésekben a kritikákat, nem történik konkrét beavatkozás vagy forrásmegvonás, annak érdekében, hogy Ruandát demokratikusabb működésre sarkallják.** Illetve az olyan nagy nemzetközi szervezetek, mint például az ENSZ a He for She kampány esetében szinte teljes egészében figyelmen hagyja a Ruanda elleni kritikákat és kizárólag a pozitív numerikus eredményeket veszi figyelembe. Ennek oka véleményem szerint a nemzetközi közösség, de leginkább az **ENSZ büntudatában rejlik, amiért 1994-ben nem voltak képesek megállítani a népirtást.**

A ruandai női országgyűlési reprezentáció értéke elnevezésű alfejezet, valamint a politikusnőkkel készült **interjúelemzés során igazolásra került** a hipotézisnek az az eleme, miszerint **nem a nők kezében összpontosul a hatalom, hanem egy elit kiválasztásáról van szó.** A választási rendszer bemutatásánál láthattuk továbbá, hogy a **kötelező jelleggel országgyűlésbe kerülő 24 nő mind az RPF és Paul Kagame oldalán áll.** Az interjúkból, illetve a szekunder források elemzéséből az is kiderült, hogy ezen **politikusnők többsége külföldön tanult vagy született, ebből adódóan magasan kvalifikáltak és tuszi származásúnak minősül.**¹⁰ A **politikai pálya korántsem nyitott tehát minden vagy jobban mondva az átlag ruandai nő számára.** A kiugróan magas női parlamenti reprezentáció **Ruandában egyértelműen a polypore állam működésének egyik eleme.** Ruanda ugyanis átvette azokat a működési mechanizmusokat, azaz a nemzetközi szervezetek szoft gender normáit, amelyet egy felülről irányított módon, új alkotmány bevezetésével és törvényekkel egy felülről jövő módon valósított meg. **A Társadalmi Nemek Intézményrendszerével pedig szintén a polypore állam működésére jellemzően egy olyan párhuzamos állami struktúrát épített ki, amely látszólag a társadalmi nemek közötti egyenlőség megteremtését viszi véghez, ám a teljes mértékben RPF és Paul Kagame fennhatóság alatt álló szervezet valójában a politikai elitet szolgálja ki.** Az intézményrendszer látszólagosan a nemzetközi

---

¹⁰ A tuszi származás abból vezethető le, hogy az 1994-es népirtás előtti időszakban, a már fennálló etnikai konfliktus okán, a tuszi lakosság jelentős része külföldre (például Ugandába) menekült.

közösség normatív szabályainak felel meg, valójában pedig a **politikai elit saját céljára használta fel annak érdekében, hogy még több pénzügyi támogatáshoz jusson, valamint a genderkérdések mentén elért eredményei mentén még elismertebbé váljon a nemzetközi diplomáciai körökben.** A népirtás következtében kialakuló demográfiai egyenlőtlenség, valamint a 2020-ra elérendő cél (Ruanda közepes bevételű országgá váljon) okán a ruandai nők eszközeivé váltak tehát az RPF (látszat) demokratikus hatalmi legitimációjának. Mindezeket figyelembe véve igazolásra került a hipotézisben ismertetett kétdimenziójú folyamat jelenléte.

5. Részben igazolható, hogy a Ruandában a népirtást követően megvalósuló szabályozások újradefiniálták a ruandai nők társadalmi szerepét. **Törvényi szinten ugyanis valóban rendkívüli átalakulásról beszélhetünk. Pontosán nem vizsgálható viszont az, hogy az ország lakossága miként alkalmazkodott az említett törvényekhez, hiszen erre vonatkozóan reprezentatív statisztikai adatok nem állnak rendelkezésre.** A hipotézis ezen elemére vonatkozóan tehát az empirikus terepmunkám során készült interjúk értelmében tudok csak következtetéseket megfogalmazni:

- **Továbbra is fennáll a patriarchális társadalmi berendezkedés Ruandában, ezt a MIGEPROF, GMO, valamint a politikusnőkkel készült interjúim igazolják.** Ebből is adódik, hogy az **újabb projektben a férfiak aktív bevonására, valamint az úgynevezett új „mindset” kialakítására fókuszál számos szervezet és intézmény.**
- A társadalom gendertémakörhöz való felületes alkalmazkodása másrésztől betudható annak, hogy **az ország a különféle gender mainstreaming stratégiák és közpolitikák kapcsán Európa és az Egyesült Államok szakértői által megfogalmazott szoft normákhoz (felszínesen) adaptálódott.**
- A vándorló fogalmak és az interszekció jelenségének az értekezésben történő ismertetése alkalmával viszont bemutatásra került, hogy a gender, a faj és az osztály sem „vándorol jól”. Ebből következik, hogy **az a stratégia, amely az Egyesült Államokbeli és európai országokban megállja a helyét, az eltérő társadalmi, gazdasági, kulturális és stb. környezet okán nem adaptálható egy az egyben a harmadik világbeli államira.**

A hipotézis-vizsgálatokból kiderült, hogy Ruandában a nők politikai és társadalmi integrációja egy rendkívül összetett folyamat eredménye. Ruandában a kiugróan magas női országgyűlési reprezentációs arány, valamint az 1994 óta megtörtént, nők emancipációját szolgáló törvényi intézkedések egyaránt „Janus arcú” folyamatok eredményei. Annak ellenére, hogy hipotézisem

döntő többségét igazoltam, valamint kutatói kérdéseimre is választ kaptam, a ruandai nők politikai és társadalmi képviseletére vonatkozóan számos kérdéskör maradt nyitva, illetve megválaszolatlanul. Értem ez alatt például a vidéken élő nők társadalmi nemek témájára vonatkozó valós tájékozottságát. Az interjúk során a kormányzati szervek, a civil szervezetek vezetőitől, valamint a politikusnőktől is hallottam stratégiai irányokat, valamint programokat a vidéken élők gender kérdések mentén lévő tájékozottságának javítására, ám adatokat, illetve részletesebb elemzést nem bocsátottak rendelkezésemre ezen témában. Azt gondolom tehát, hogy a rurális térségekben élő nők társadalmi nemek szempontjából történő vizsgálata egy olyan kérdés, amelyet értekezésemben nem sikerült megválaszolnom. Szintén nem került sor a politikusnők parlamenti felszólalásának elemzésére, mivel, az erre vonatkozó dokumentumok nem álltak rendelkezésemre. Amennyiben a ruandai kormány lehetővé teszi a kutatók számára azt, hogy hozzájussanak az országgyűlési felszólalások dokumentált változatához, úgy gondolom, érdemes lenne a politikusnők felszólalását kutatni. Ebben az esetben arra lennék kíváncsi, hogy a politikusnők felszólalásaiban milyen gyakorisággal és miként jelennek meg a társadalmi nemek kérdéskörei. Szem előtt tartva természetesen az autoriter rendszer sajátosságait. Jelen értekezésben ugyan nem hasonlítom össze Ruandát egy szubszaharai államokkal a nők politikai és társadalmi képviseletét illetően. Ezt az elemzést is szükségesnek tartom azonban, a Kelet-afrikai Közösség tagállamainak női politikai képviseletével, valamint gazdasági helyzetével két megjelenés előtt álló publikációm foglalkozik. Attól függetlenül, hogy képesek lennének a jövőbeli folyamatokat előre vetíteni, úgy vélem, fel kell tennünk a kérdést: milyen pozitív hatás várható (egyáltalán várható-e) a nők magas arányú politikai részvételétől? Ez a felvetés nem csak Ruanda, hanem a szubszaharai Afrika további, nemi kvótát alkalmazó (és 30 százalékot meghaladó női parlamenti aránnyal rendelkező) államaira is vonatkoztatható (például: Tanzánia, Uganda, Burundi stb.). A kérdés pontos megválaszolása nem lehetséges ugyan, ám véleményem szerint (még ha ez túlságosan optimista látásmódnak minősül is) igenis várhatóak pozitív eredmények. Az eredmények mértéke azonban úgy gondolom, nagymértékben attól válik függővé, hogy a szubszaharai Afrika női politikusai mennyiben lesznek képesek a saját társadalmuk nőtagjainak érdekeit képviselni.

5. Jövőbeli kutatási irányok

Az imént említett területeken túl, **jövőbeli kutatásaimat** a családtervezéssel szorosan összefüggő túlnépesedés jelenségére vonatkozóan kívánom bővíteni. Ebben az esetben arra

vagyok kíváncsi, hogy a nők fokozott politikai integrációja vajon eredményesen hat-e a családtervezéssel kapcsolatos programok működtetésére. Ennek szükségességét abban látom, hogy magát a családtervezést, azaz a tudatos gyermekvállalást napjaink egyik legfontosabb témájának tartom a robbanásszerű demográfiai jelenség okán. Napjainkban a drasztikusan növekvő populációnak köszönhetően 7,6 milliárd ember él a földön.¹¹ A növekedés még inkább megdöbbentőnek tűnik, ha szemügyre vesszük, hogy ugyanezen adat 1970-ben kevesebb, mint fele ennyi 3,7 milliárd volt.¹² Megszámlálhatatlan könyv születik Földünk kiugróan magas lélekszámának káros, és adott esetben végzetes kimenetelű hatásairól. Egy dolgot mindenképpen leszögezhetünk a jelenséggel kapcsolatban: nem fenntartható. Teljesen mindegy, hogy napjaink globalizált világának migrációs, környezetszennyezéssel, éhínséggel, vízhiánnyal vagy egyéb krízisekkel kapcsolatos problémáira gondolunk, egyértelműsíthetjük, hogy elengedhetetlen a népességnövekedés visszaszorítása. A túlnépesedés kapcsán kiemelt szerepe van a szubszaharai afrikai térségnek, ugyanis amellet, hogy Földünk „legfiatalabb kontinense”, a leggyorsabb népességnövekedést is mutatja.¹³ A családtervezés esetében Ruanda pozitív példáját az értekezés során ismerttettem. A jövőbeli vizsgálódásokat illetően azt lenne érdekes szemügyre venni, hogy a családtervezéssel kapcsolatban miként viselkednek a szubszaharai Afrika egyéb államai. Véleményem szerint a női politikai és civil szervezeti vezetők nagymértékben hozzájárulhatnak a robbanásszerű népességnövekedés visszaszorításához. A női vezetők ugyanis a szimbolikus képviselő esetében, egyrészt példaként szolgálhatnak az adott állam nőtársadalma számára, másrészt pedig hatékonyabban képesek értelmezni és artikulálni a nők e területre vonatkozó igényeit (Coffé, 2012: 86). Természetesen a családtervezés nem kizárólag a nők ügye, ám a tradicionális berögződésnek köszönhetően az afrikai államok többségében a férfiak nagyon nehezen vagy egyáltalán nem vehetők rá a modern fogamzásgátló eszközök használatára. Ennek köszönhető például az is, hogy Ruanda esetében is a fogamzásgátló tabletták bizonyulnak a legelterjedtebbeknek. Ebből adódóan gondolom, hogy elsősorban a nőket szükséges megszólítani e területen, majd remélhetőleg ugyanúgy, mint a gender fogalmi értelmezésénél, itt is kialakulhat az úgynevezett „mindset” (azaz gondolkodásmód) megváltozása.

---

¹¹ World Population Clock (2018): <http://www.worldometers.info/world-population/>

¹² World Population Clock (1970): <http://www.worldometers.info/world-population/>

¹³ A szubszaharai Afrika növekedési rátája a legmagasabb: 2,69 százalékos. Ugyanezen adat világszerte 1,09 százalék, Európa esetében pedig mindössze 0,08 százalék. Forrás: World Population Review (2018): <http://worldpopulationreview.com/continents/>

6. Témában megjelent fontosabb publikációk és konferencia előadások

Publikációk

1. Az ugandai nők politikai képviselete: Fókuszban a 2016-os választások. *Afrika Tanulmányok*. XI. évf. (3-4.) (2017). pp. 23-35.
2. A ruandai nők militáris és politikai szerepvállalása. Fókuszban a Gender Desk tevékenysége: Fókuszban a Gender Desk tevékenysége In: Marsai Viktor, Vogel Dávid (szerk.): *Közel Afrikához: A válságkezelés és a stabilizáció lehetőségei és kihívásai a fekete kontinensen*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 2017. pp. 219-230
3. A társadalmi nemek közötti egyenlőség kérdésköre Ruandában. *Afrika Tanulmányok*. IX. évf. (2.) pp. 5-20. (2015).
4. European Union Gender Norms and Values in the Rwandan Context In: István Tarrósy (szerk.): *How Borderless is EUrope? Multi-disciplinary approach to European Studies*. 396 p. Pécs: University of Pécs Department of Political Studies, 2015. pp. 155-167.
5. A nemzetközi migráció gender aspektusai: Nemi szerepek változása, a migráció feminizációja In: Tarrósy István, Glied Viktor, Vörös Zoltán (szerk.): *Migrációs tendenciák napjainkban*, Pécs: Publikon Kiadó, 2014. pp. 85-99. (ISBN:978-615-5457-49-4)
6. Nők politikai képviselete a Kelet-afrikai Közösségben. Fókuszban Ruanda. *Afrika Tanulmányok*, 7. évf. (4). pp. 29-42., 2013.
7. Bagi, Judit – Tarrósy, István: Women's Political Representation and Participation in Rwanda Today. In: Tomás Machalík, Katerina Mildnerová (eds.): *Tradition vs. Modernity in Contemporary Africa: Viva Africa 2013: Proceedings of the VIIIth International Conference on African Studies*. Pilsen: Czech Association for African Studies, 2014. pp. 25-45. Elérés: http://www.vivaafrika.cz/files/5652487932547/viva_africa_2013_proceedings.pdf
8. Ruandai családtervezés. *Afrika Tanulmányok*, 6. évf. (4). pp. 47-52., 2013. (ISSN 1788-6422-13-02)
9. A nők politikai szerepvállalása és az oktatás a szubszaharai Afrikában. Fókuszban a Dél-afrikai Köztársaság In: Tarrósy István (szerk.): *Fenntartható Afrika*. Pécs: Publikon Kiadó, 2010. pp. 75-90.

Konferencia előadások

Időpont	Konferencia	Előadás címe
2018.12.07.	„A politikatudomány szerepe a politika változó világában” Politológus doktoranduszok IV. konferenciája, Budapesti Corvinus Egyetem	Kutatás hibrid rezsimekben. Fókuszban Ruanda
2018.05.24.	5th Pecs African Studies Conference, University of Pecs	Female Political Representation in EAC States
2018.04.12.	XVI. Nemzetközi tudományos napok, Eszterházy Károly Egyetem, Gyöngyös	Ruanda – a fenntartható társadalom mintaállama?
2017.10.05.	The Dynamics Of African Conflicts In The Early 21th Century - Two Steps Further, One Step Back? National University Of Public Service,	Rwandan women's role in the post-genocide reconciliation process
2016.06.09.	African Globalities – Global Africans, 4th Pécs African Studies Conference, University of Pécs	Gender Machinery. Advantages and Pitfalls of Rwandan Gender Policy
2015.10.15-16.	Africa Days Conference. University of West Bohemia, Pilsen, Czech Republic	Practical Approach of Gender Mainstreaming Strategies in Rwanda
2015.06.05-06.	XXI. Annual Meeting of the Hungarian Political Science Association, PTE BTK	EU Gender Norms and Values in the Rwandan Context
2015.05.14-15.	„Fókuszban a Család” konferencia, PTE BTK Szociológia Tsz.	Családtervezés Ruandában (Poszter szekció)
2014. 05.14-16.	1st Central European African Studies Conference (CEASC), Pilsen, Csehország	Gender Mainstreaming Strategies of the African Union. Focusing on Women's Political Empowerment
2013.10.24-25.	Tradition vs. Modernity in Contemporary Africa: Viva Africa International Conference Pilsen,	Judit Bagi – István Tarrósy: Women's Political Representation and Participation in Rwanda Today